GLOBALLASHUV VA INTEGRATSIYALASHUV JARAYONIDA TALABALARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Abduvaliyev Javohir Ulug‘bek o‘g‘li
Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu tezisda globallashuv va xalqaro ta’lim integratsiyasi sharoitida talabalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga doir pedagogik muammolar nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Me’yoriy hujjatlar hamda media va axborot savodxonligiga oid metodik manbalarni mazmuniy tahlil qilish asosida oltita muammoli yo‘nalish tizimlashtirildi. Axborotni tanqidiy baholash, qadriyatli tanlov, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi hamda hamkorlik masalalari o‘zaro bog‘liqlikda yoritildi. Media savodxonlik, kasbiy-axloqiy vaziyatlar tahlili va ijtimoiy loyihalarni ta’lim jarayoniga kiritish taklif etildi. Xulosalar nazariy xarakterga ega bo‘lib, tavsiyalarning samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

Kalit so‘zlar: globallashuv, integratsiyalashuv, ma’naviy-axloqiy tarbiya, talaba, milliy qadriyatlar, media savodxonlik, tanqidiy tafakkur, pedagogik muammo.

Kirish (Introduction): Globallashuv axborot, bilim va madaniy tajriba almashinuvini kengaytirib, oliy ta’limning xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini oshirmoqda. Akademik mobillik, qo‘shma ta’lim dasturlari va raqamli ta’lim resurslari talabalarni turli qarashlar bilan tanishtiradi. Bunday sharoitda ma’naviy-axloqiy tarbiyaning vazifasi milliy o‘zlikni anglash bilan birga, boshqa madaniyatlarga hurmat, mustaqil fikrlash va mas’uliyatli xulqni shakllantirishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik xususiyati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi asosiy prinsiplar qatorida belgilangan [1]. Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasida esa tarbiyaning izchilligi, tayanch fazilatlarni rivojlantirish va tarbiya subyektlari hamkorligiga e’tibor qaratilgan [2]. Ushbu yo‘nalishlarni talabaning kundalik o‘quv va raqamli tajribasi bilan bog‘lash pedagogik jihatdan muhimdir.

Tadqiqotning maqsadi — globallashuv va integratsiyalashuv sharoitida talabalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashdagi muammoli yo‘nalishlarni nazariy jihatdan tizimlashtirish hamda ularni hal etishga qaratilgan pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqish. Asosiy savol: talabaning ongli qadriyatli tanlovi va mas’uliyatli xulqini qo‘llab-quvvatlash uchun tarbiya mazmuni va usullarini qanday takomillashtirish mumkin?

Tadqiqot metodlari (Methods): Tezis nazariy-tahliliy yondashuv asosida tayyorlandi. Tahlil materiali sifatida ta’lim va ma’naviy tarbiyaga oid ikki me’yoriy hujjat [1; 2] hamda UNESCOning media va axborot savodxonligiga bag‘ishlangan metodik manbasi [3] tanlandi. Manbalarni tanlashda ularning mavzuga bevosita aloqadorligi va rasmiy tashkilotlar tomonidan e’lon qilinganligi mezon bo‘ldi.

Mazmuniy tahlilda tarbiya maqsadi, talabaning faol ishtiroki, axborotga munosabat va hamkorlik tushunchalari ajratildi. Qiyoslash orqali ushbu tushunchalarning o‘zaro aloqasi ko‘rib chiqildi; umumlashtirish asosida muammoli yo‘nalishlar va amaliy takliflar shakllantirildi. Empirik so‘rovnoma, suhbat yoki pedagogik tajriba natijalari keltirilmaydi. Shuning uchun quyidagi natijalar muammolarning tarqalish darajasini emas, muallifning nazariy tasnifini ifodalaydi.

Natijalar (Results): Manbalarda belgilangan tarbiyaviy maqsadlarni oliy ta’limdagi o‘quv va muloqot vaziyatlariga tatbiq etish nuqtayi nazaridan oltita muammoli yo‘nalish ajratildi. Ular bir-biridan mustaqil emas: masalan, axborotni baholash ko‘nikmasi qadriyatli tanlovga, o‘qituvchining metodik tayyorgarligi esa talabaning faol ishtirokiga ta’sir qilishi mumkin.

Birinchi yo‘nalish — axborotni tanqidiy baholash. Axborotdan tezkor foydalanish uning ishonchliligini tekshirish ko‘nikmasi bilan bir xil emas. Manbani aniqlash, dalilni fikrdan farqlash va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

xabarning maqsadini tushunish tarbiyaviy mazmunga ega. Bu tezisda “axborot immuniteti” tushunchasi turli qarashlardan chekinish emas, balki axborotni ongli baholash va undan mas’uliyat bilan foydalanish qobiliyati sifatida talqin qilinadi.

Ikkinchi yo‘nalish — qadriyatli tanlovdagi ziddiyatlar. Raqamli muhitda ommalashgan muvaffaqiyat va iste’mol obrazlari halollik, mehnatsevarlik yoki ijtimoiy mas’uliyat bilan ziddiyatga kirishishi mumkin. Biroq ommaviy madaniyatning barcha ko‘rinishlarini salbiy baholash asosli emas. Pedagogik vazifa muayyan mazmun va xatti-harakatning oqibatlarini talaba bilan birgalikda tahlil qilishdir.

Uchinchi yo‘nalish — tarbiyaviy faoliyatning shakliylashish xavfi. Tadbir natijasi faqat qatnashchilar soni bilan baholansa, talabaning fikrlashi va mustaqil qarori e’tibordan chetda qoladi. Talabaga tayyor xulosani yetkazish bilan cheklangan faoliyat uning axloqiy muammoni anglash va shaxsiy pozitsiyasini dalillash imkoniyatini kamaytirishi mumkin.

To‘rtinchi yo‘nalish — ta’lim va tarbiya mazmunining uzviyligi. Kasbiy bilim axloqiy mas’uliyat bilan bog‘lanmagan taqdirda, tarbiya alohida tadbirlar doirasida qolib ketishi mumkin. Akademik halollik, adolatli baholash, mualliflikka hurmat va kasbiy muloqot kabi masalalarni mutaxassislik topshiriqlari tarkibida ko‘rib chiqish zarur.

Beshinchi yo‘nalish — pedagogning metodik tayyorgarligi. Raqamli vositadan foydalanishni bilish onlayn muhitdagi axloqiy muammoni pedagogik jihatdan hal eta olishni anglatmaydi. Qarama-qarshi fikrlar muhokamasini tashkil etish, kamsituvchi muloqotga munosabat bildirish va talabaga asoslangan qayta aloqa berish alohida metodik tayyorgarlikni talab qiladi.

Oltinchi yo‘nalish — tarbiya subyektlari hamkorligi. OTM, oila va mahallaning maqsad hamda vazifalari aniqlashtirilmasa, tarbiyaviy faoliyat takrorlanishi yoki bir-biriga bog‘lanmay qolishi mumkin. Hamkorlikda talabaning mustaqilligi, shaxsiy hayoti va tashabbusi hurmat qilinishi, u tarbiyaning faol ishtirokchisi sifatida ko‘rilishi lozim.

Muhokama (Discussion): Taklif etilgan tasnif tarbiyani faqat tashqi ta’sirlardan himoyalanish bilan cheklamaslik kerakligini ko‘rsatadi. Asosiy e’tibor talabaning axborot bilan ishlashi, o‘z qarorini asoslay olishi va boshqalarning huquq hamda qadr-qimmatini hurmat qilishiga qaratilishi lozim. UNESCOning media va axborot savodxonligi yondashuvi tanqidiy baholashni ta’lim mazmuniga kiritish uchun metodik tayanch bo‘la oladi [3].

Birinchidan, fan mashg‘ulotlarida qisqa media tahlil topshiriqlaridan foydalanish taklif etiladi. Talaba bir xabarni ikki manba bilan solishtiradi, dalil va talqinni ajratadi hamda uni ulashish oqibatini izohlaydi. Baholashda xulosaning o‘zidan tashqari, tanlangan manba va keltirilgan dalil sifati ham hisobga olinadi. Bunday topshiriqlar axborot bilan ishlashni kundalik mas’uliyat bilan bog‘laydi.

Ikkinchidan, kasbiy-axloqiy keyslar va munozaralar o‘quv dasturiga kiritilishi mumkin. Masalan, bo‘lajak o‘qituvchilar baholashdagi xolislik, o‘quvchi ma’lumotlarining maxfiyligi yoki plagiat holatini muhokama qiladi. Ulardan yagona tayyor javobni takrorlash emas, qaror, dalil va ehtimoliy oqibat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish talab etiladi.

Uchinchidan, volontyorlik va ijtimoiy loyihalarni refleksiya bilan birlashtirish maqsadga muvofiq. Talaba loyiha yakunida qanday mas’uliyat olgani, qanday muammoga duch kelgani va qarorini nima bilan asoslagani haqida qisqa tahliliy hisobot tayyorlaydi. O‘qituvchilar uchun esa raqamli etika, muhokamani boshqarish va baholash mezonlarini ishlab chiqishga yo‘naltirilgan amaliy seminarlar tashkil etilishi mumkin.

Oila, mahalla va OTM hamkorligida umumiy tadbirlar sonidan ko‘ra, aniq vazifa va mas’uliyatni belgilash muhim. Talabalar kengashi bilan birga loyihalarni rejalashtirish, ixtiyoriy maslahat va qayta aloqa mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish taklif etiladi. Bu takliflar hozircha nazariy asoslangan bo‘lib,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ularning samaradorligini da’vo qilish uchun dalil yetarli emas. Keyingi tadqiqotda boshlang‘ich va yakuniy topshiriqlar, kuzatuv mezonlari hamda talabalar refleksiyasi orqali o‘zgarishlarni tekshirish zarur.

Xulosa: Globallashuv va integratsiyalashuv sharoitida ma’naviy-axloqiy tarbiya milliy qadriyatlar, madaniyatlararo hurmat va ongli tanlovni birgalikda rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim. Nazariy tahlil axborotni baholash, qadriyatli tanlov, faol ishtirok, ta’lim va tarbiya uzviyligi, pedagog tayyorgarligi hamda hamkorlikni asosiy muammoli yo‘nalishlar sifatida ajratishga imkon berdi. Media tahlil, kasbiy-axloqiy keyslar va refleksiyaga asoslangan loyihalar ushbu yo‘nalishlar bo‘yicha amaliy ishni tashkil etish vositalari sifatida taklif qilindi. Tadqiqotning cheklovi — empirik tekshiruv mavjud emasligi; tavsiyalarni aniq OTM sharoitida sinovdan o‘tkazish keyingi bosqich vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. https://lex.uz/docs/-5013007
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 2019-yil 31-dekabr, 1059-son. https://lex.uz/docs/-4676839
3. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! 2nd edition. Paris: UNESCO, 2021. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.